

Per Lundin: Computers in Swedish society. Documenting early use and trends

London: Springer-Verlag 2012

"Från matematikmaskin till IT" var namnet på ett stort dokumentationsprojekt om svensk datorhistoria 1950–1980. I centrum stod insamlandet av muntliga källor: 160 intervjuer och uppemot 50 vittnesseminarier. Projektet genomfördes i hög takt under två år (2007–2008) i samarbete mellan Tekniska museet, Dataföreningen och teknikhistoriker från KTH. Bland de senare fanns Per Lundin som nu författat en bok vars titel är aningen missvisande.

Computers in Swedish society handlar nämligen inte så mycket om svensk datorhistoria, utan är främst en utläggning om metodfrågor i muntlig historia. Det aktuella projektets organisering beskrivs på synnerligen detaljerat vis. I det tredje kapitlet (av tre) återges sedan en lång rad episoder ur de insamlade intervjuerna i en mycket snabb takt, vilket bildar en abrupt kontrast mot den långdragna metodutläggningen. Det framgår dock att det insamlade materialet är både omfattande, sökbart och intressant.

Lundin argumenterar för att muntlig historia har stordriftsfördelar: genom att transkribera ett mycket stort material skapas möjligheter att med mjukvarans hjälp finna mönster. Därmed går det att erhålla en annan slags kunskap än den som informanterna kan leverera var för sig.

Boken pendlar mellan att ha karaktären av projektredovisning och att resa anspråk på bredare tillämpbarhet i fråga om teori och metod. Jag vill använda denna recension till att särskilt problematisera två aspekter: det teoretiska framhävandet av "användare" samt den metodologiska tystnaden om kön.

Per Lundin konstaterar att datorhistoriska studier länge var fixerade vid uppfinnarna, men vill i stället lyfta fram den individuella datoranvändarens perspektiv. Frågor om institutioner och strukturer förblir därmed åsidosatta, utan närmare motivering. Följande påstående framkastas som om det vore självklart: "Ultimately, power is connected to individuals, rather than impersonal processes or institutions." (s. 15).

Här vill jag resa en ideologikritisk fråga. Entusiastiska idéer om hur "användaren" styr tekniken var högsta mode i mitten av förra årtiondet, vilket hängde samman med vissa nättrender (bloggar, Wikipedia, Youtube). Ett uttryck för detta var när tidningen *Time* förklarade att "du" hade fått utmärkelsen "årets person". Detta var 2006. Samma år tilldelades "användaren" en central plats i embryot till detta forskningsprojekt. Samtidigheten väcker en intressant fråga: är det alls möjligt att skriva en datorhistoria om 1900-talet, utan att det kommer att ske mot bakgrund av 2000-talets internethistoria?

Det aktuella projektet valde att ansluta sig till den användarorienterade trenden, men riktade in sig på de "elitanvändare" som haft en betydande makt över datorbruket. Dessa har tenderat att vara män. Ändå är genusaspekten är helt frånvarande i metoddiskussionen.

Helt kort nämns den låga andelen kvinnor (7 %) bland projektets informanter. Uppenbarligen genomfördes många av vittnesseminarierna med enbart män i panelen. Männens uppgift var att delge sina erfarenheter av att arbeta i miljöer som i flertalet fall var kraftigt mansdominerade. Publiken vid vittnesseminarierna dominerades i många fall av gamla kollegor, alltså främst män.

Lundin är alls inte blind för den kollegiala inramningens betydelse, utan diskuterar utförligt hur historiker kan förhålla sig till muntliga källor när dessa är sammansvetsade i ett kollegialt nätverk. Särskilt betonas betydelsen av "meta-dokumentation" som inkluderar den sociala kontexten. Framtida forskare bör ges möjlighet att förhålla sig till hur kontexten har färgat det insamlade källmaterialet, skriver Lundin. Vidare konstaterar han att vittnesseminarier fungerar bäst om vittnena utgör en homogen grupp i fråga om "social status, kunskaper och erfarenheter". Att blanda personer med "olika plats i en hierarki" fungerar mindre bra, då målet är att "skapa en trygg atmosfär där ingen känner sig hotad". Därtill skriver han att "moderatoren bör ha auktoritet, som kan komma av ålder, position eller historisk kunskap" (s. 54). Att dessa resonemang helt lyckas undvika frågan om kön är rent ut sagt förbluffande.

Det är alls inte självklart att ett dokumentationsprojekt bör sträva mot jämnare könsfördelning i varje avseende. Möjligen är det

rentav så att ett starkt mansdominerat sammanhang i vissa fall bäst kan dokumenteras av män. Kanske kan då en kvinnlig moderator innebära att ett hot mot den trygga atmosfär som garanteras av stabila hierarkier. Trots att en sådan slutsats kan tycks följa logiskt ur Lundins resonemang, blir den alls inte övervägd. Projektet tycks ha låtit rollerna som intervjuare och moderator besättas av såväl kvinnliga som manliga forskare, utan hänsyn till kön.

I de korta glimtarna ur insamlat material framträder intressanta karriärmönster. Många "computer boys" (som de benämns av Lundin) arbetade tidvis i militärens tjänst på FOA. Det förefaller också ha funnits militära motiv till att det industriella bruket av datorteknik var kraftigt orienterat mot USA. Dessa resultat borde ge skäl att omvärdera tesen om att det ytterst är individuella användare som har makt att forma tekniken.

När det kommer till sjukvårdens datorisering blir nedifråntesen lättare att hålla fast vid. Här återges en intressant episod om hur svårt det kunde vara för laboratorieläkare att beskriva sin arbetsprocess för programmerare. Det visade sig lättare för läkarna att själva lära sig att programmera.

Slutligen ges en kort men fascinerande inblick i beräknandets materialitet. Jakten på tillgänglig datorkraft drev teknikerna att arbeta natttid. Detta borde väcka följdfrågor om vilken familjesituation som möjliggjorde "användaren". Nattarbetet torde knappast ha underlättat kvinnors möjlighet att arbeta med datorer. Jag hoppas att de frågor som ställdes i dokumentationsarbetet även kan kasta ljus på sådana aspekter, som alls inte berörs i Lundins bok.

Stundtals återfanns de adekvata datorresurserna utomlands. När staten reformerade pensionssystemet ställde detta stora krav på pensionskassorna. Då kunde det billigaste alternativet vara att hyra ett flygplan, fylla det med hålkort och flyga det till Paris för tre veckors räknearbete! Sådana episoder sätter ljuset på de ekonomiska strukturernas betydelse. Det stödjer knappast tesen om den individuella användarens makt över tekniken.

Rasmus Fleischer